

Bacsák Dániel

A LÁTHATATLANOK 5.

2022-03-16 | ESSZÉ

A szentgotthárdi pszichiátriai otthonban a legutóbbi évekig 734 ember élte mindennapjait. Mára a számuk mintegy 150 fővel csökkent, mert a túlsúlyosság és az elégtelen tárgyi, valamint személyi feltételek miatt negyedik éve felvételi létszámstop van érvényben, azaz kizárólag különösen indokolt esetben érkezhetsz új beteg az

intézménybe. (Jó példa a tűzoltásjellegű intézkedések pillangóhatására: ami Szentgotthárdon lehetőséget teremt némi fellélegzésre, az a legnagyobb befogadóhely kiesése miatt a kényszergyógykezelést végrehajtó Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben a túréshatárt is jócskán átlépő zsúfoltságot eredményez. De ez egy másik történet.) Persze a közel 600 fő még mindig kiemelkedően sok, és komoly hiba lenne úgy tekinteni rájuk, mintha egyetlen nagy, homogén csoportot alkotnának. A lakók mintegy háromnegyede skizofréniával diagnosztizált; átlagéletkoruk 57 év; sokan több krónikus szomatikus betegségben szenvednek; néhány kivételtől eltekintve mindannyian gondnokság alatt állnak. De ezek a száraz tények éppen a lényegyet fedik el: hogy a néhány hektáron több száz különböző emberi sors sűrűsödik, és a legfőbb közös pont nem a diagnózisuk, hanem hogy végül különböző úton-módon, de kirekesztette és elfelejtette őket a társadalom. Fájóan időtállóak Hollós István mondatai a *Búcsúm a Sárga Háztól* című könyvében: *„A kőfal csak keretet ad ennek a társadalomnélküli társaságnak, a soha össze nem tartozó egy-egy emberből álló esetleges sorsnak... Összekerültek emberek, talán mert egy nagy könyvnek a tartalomjegyzéke, amelyet Pszichiátriának hívnak, valahogy egy tető alá hozta őket. A különböző betegségi formákból rendszert alkottak [...] – de az Isten szerelmére, így emberek, különböző életszükségletekkel, betegségük és gyógyulásuk különböző föltételeivel egy és ugyanazon rács mögé lesznek bezárva!” [1]*

*

Első szentgotthárdi munkanapom reggelén utam a mosodába vezetett: át kellett vennem a nekem járó három darab fehér orvosi köpenyt. Frissen végzett szociológusként és kriminológusként meglehetősen groteszk látvány fogadott, mikor az irodámban tükörbe néztem – inkább éreztem magam egy kórházi tévésorozat színészének, semmint pályakezdő társadalomtudósnak. A főnövér azonban lelkemre kötötte: munkavédelmi és higiéniai okok miatt kötelességem hordani a köpenyt. Mivel ekkor még híján voltam a lázadó attitűdnek, elfogadtam az ukázt: ha ez a szabály, nincs mit tenni. Hamar világossá vált számomra, hogy a köpeny viselésének alapvetően más a célja, ha úgy tetszik, van látens funkciója. Nem nehéz belátni, hogy a civil ruhára rávett egyszerű orvosi köpeny nem véd meg semmilyen fertőzéstől,

szennyeződéstől is csak alig – ellenben messziről jelzi, viselője a személyzet sorait erősíti, semmiképpen sem intézeti lakó. Mint háborúban a megkülönböztető jelzés, úgy határolja el a „mi” és az „ők” csoportját, a személyzetet a lakóktól, az egészségeseket a betegektől. Ráadásul hatalmi szimbólum és eszköz. A személyzet és az ellátottak egyenlőtlen viszonyának kifejeződése, a normalitás és az abnormalitás között önkényesen meghúzott határvonal tárgyi manifesztációja. Fertőzéstől nem véd – vajh’ cseppfertőzéssel terjednek-e a mentális zavarok? –, „megóv” viszont attól, hogy a személyiségünkkel kapcsolódjunk a lakóhoz. „Segít”, hogy távolságot tartsunk, hogy minduntalan emlékeztessük magunkat és a másikat, milyen szerepeket játszunk. Erving Goffman szociológus-szociálpszichológus totális intézményeknek nevezi a szervezeteket, amelyek a teljes személyiség uralására törekednek. A térhasználat szigorú ellenőrzésével, az időbeosztás szabályozásával, valamint a megjelenésre és a birtoklásra is kiterjedő uniformizálással igyekeznek az egyénektől elvenni a szerepalakítás szabadságát [2] – jelen esetben a fehér munkaruha a személyzet tagját ösztökéli, hogy ne másik emberként, hanem munkája tárgyaként tekintszen az előtte álló lakóra: egyre a hatszázból.

Itt jogosan vetődhet fel az olvasóban, hogy ez a gondolatmenet csupán ködszurkálás – a mindennapok valóságában miért is határozná meg viselkedésünket, viszonyainkat, kommunikációnkat az egyszerű körülmény, hogy milyen ruhát kell viselnünk munkavégzés közben?

Az olasz Franco Basaglia, a demokratikus pszichiátria atyja, mikor az egyetemen oktatott progresszív nézetei miatt 1961-ben száműzték a jugoszláv határ melletti goriziai pszichiátriai intézet igazgatói posztjára, saját megfogalmazása szerint koncentrációs táborra emlékeztető viszonyokkal szembesült. Hatalmas kőfalak, rácsok, kikötözött betegek, kényszerzubzonyok, hálós ágyak, agresszív ápolók és rettenetes állapotban senyvedő betegek fogadták, de kezdeti kétségbeesését követően nem sokat tétlenkedett. Egyik első intézkedéseként az orvosoktól elvette a fehér köpenyeiket, arra kérte őket, hogy teljes munkaidejüket a rájuk bízott osztályokon töltsék, és legfőképpen *beszélgessenek* a betegeikkel, *ismerjék meg* őket,

legyenek tisztában azzal, mire van *szükségük*, mire *vágynak*. Ez volt a totális intézmény felszámolásának első lépése. A Basaglia által teremtett, máig meghatározó iskola alap gondolata, hogy meg kell hallgatni a pácienseket, mert igenis van mondanivalójuk – feltéve persze, hogy van hozzá fülünk, hogy megértsük őket. Nézeteiből társadalmi mozgalom alakult, mely végül egy 1978-ban meghozott törvény formájában a teljes olasz pszichiátriai ellátórendszert alapjaiban reformálta meg, hiszen megszüntettek minden zárt intézetet az országban. Lám, egy elsőre szimbolikusnak tűnő, egyszerű attitűdbeli változtatás végül elvezetett a teljes intézményrendszer gyökeres átalakításához.

szimbolikus kirekesztés

Basaglia életének és munkásságának megismerése segített, hogy megértssem, lehet másképpen is viszonyulni a lakókhöz, mert az embergyár évtizedek óta monoton zakatoló

gépezete nem sérthetetlen és megváltoztathatatlan örökmozgó, alapvetően tőlünk függ, megakasztjuk-e a fogaskerekeit. Levettem hát a köpenyemet én is, és hagytam, hogy beszéljenek a lakók. Ha a demokratikus pszichiátria szellemiségét tekintjük iránymutatónak, az a munkánk, hogy meghallgassuk őket. Egy terápiás szakembernek ez eszközt adhat a gyógyításhoz, egy hozzám hasonló (nem terápiás) segítőnek pedig lehetőséget, hogy történeteik befogadásával küzdjön a lakók szimbolikus kirekesztése ellen, ami voltaképpen az elfeledésük.

Az ajtó

Barnabás 35 éves fiatalember, akit paranoid skizofréniával diagnosztizáltak. Betegsége első tünetei egyetemi évei alatt jelentkeztek, ekkor kezelték először kórházi pszichiátriai osztályon. Később egyre több alkalommal került kórházba, gyógyszereit rendszeresen elhagyta, kábítószerrel kezdett. Munkahelyét elveszítette, baráti kapcsolatai megszűntek. Édesanyjától eltávolodott, édesapja már korábban elhagyta a családot. Ahogy a kórházi kórrajza fogalmazott, „inkoherens, de stabil rendszerré összeálló, megalomán téveseszmékkel átszőtt gondolkodás, indulatosság, verbális agresszivitás, inszomnia jellemzi.” Sokadik hospitalizációja után gondokság alá vették, ideiglenes gondnoka szociális otthoni elhelyezését kérelmezte. Szentgotthárdra

kerülve Barnabás hallgataggá vált, jó fizikai állapota ellenére alig lehetett bármilyen tevékenységre motiválni. Bezárkózott. Naphosszat feküdt az ágyán, fülhallgatóját bedugva zenét hallgatott, rajzolt. Gyönyörű és egyben nyomasztó grafitrajzokat készített, gépekre kötött természetfeletti lényekről, harcos angyalokról, magányos vándorokról.

Meggyőződése volt, hogy a titkosszolgálat üldözi, Szentgotthárdon tulajdonképpen előlük bújt el, ez az egyetlen oka, hogy pszichiátriai otthonba került. Mivel tudta, hogy kriminológus vagyok, és azt gondolta, így otthonosan mozgok a titkosügynökök világában is, egy nap váratlanul megkeresett, hogy megossza velem a történetét.

Elárulta, hogy programozói tudása révén egy általa alkotott mesterséges intelligenciával a világ összes jelenségét képes kontrollálni és befolyásolni, az időjárási viszonyokat éppúgy, mint az állatok viselkedését, az elektromágneses mezőket vagy éppen a politikai folyamatokat. Emiatt szúrta a legkülönbözőbb kormányok és titkos szindikátusok szemét, akik minden követ megmozgattak, hogy likvidálják. A titkosszolgálatok elitalakulatai loholtak a nyomában, de sikertelenül, hiszen szó szerint bármit a szolgálatába tudott állítani menekülés közben. Meggyőződése volt, hogy a diagnózis, amit ráakasztottak, ócska trükk a lejáratásához és elszigeteléséhez, de ha már így alakult, ezt a fegyvert is képes volt üldözői ellen fordítani, hiszen beolvadva az intézetbe zártak arctalan masszájába, fizikailag is távol a társadalomtól, tökéletes búvóhelyet talált magának.

Isteni hatalmának ugyanakkor nem a haszonszerzés vagy a mások feletti uralkodás volt a célja. Le akart leplezni egy globális „pedofilmaffiát”, egy hálózatot, amely átszövi az egész világot. Ez állt gondolkodásának középpontjában, ehhez a feladathoz alkotta meg a mesterséges intelligenciát, minden más csak mellékes következménye volt ennek a küzdelemnek.

furcsállotta

És hogy miért határozta el, hogy leszámol ezzel a maffiával? Gyerekkorában idejekorán kettesben maradtak az édesanyjával. Apját, aki kamionsofőr volt, nagyon szerette, egy napon azonban nem tért haza, soha többé nem látta, úgy

tudja, az Egyesült Államokban telepedett le. Anyjával korántsem volt felhőtlen a kapcsolata, sokat veszekedtek. Barnabás úgy érezte, terhet jelent neki, nem akar foglalkozni vele, legszívesebben magára hagyná. Mintha nem is a fia lenne. Egyszer meglátogatta őket anyja egyik ismerőse, egy híres divattervező, hogy fotókat készítsen róla. Barnabás furcsállotta ugyan, de nem állt ellen, a képek elkészültek.

Nem sokra rá – ekkor még csak 14 éves volt – érte jött a divattervező, az anyja engedélyével beültette egy fekete autóba és elvitte egy magasrangú politikushoz. A többit kitalálhatjuk, Barnabás ezt már nem akarta részletezni.

Hogy ez valóban megtörtént-e vagy a képzelete szüleménye? Bizonyos szempontból mindegy. A fontos, hogy Barnabás valóságosnak élte meg, ez a trauma pedig máig meghatározza a gondolatvilágot (vagy téveszmerendszert, ha a pszichiátria felől közelítünk), amiben mindennapjait tölti. Ehhez a vélt vagy valós, de a lelkében mindenképpen létező traumához azonban senki nem próbált korábban kapcsolódni, kórházi kezelése a tünetekre célzó gyógyszerelésre korlátozódtak. Eredménytelenül persze, hiszen Barnabás nem betegnek, hanem áldozatnak érezte magát, így a felírt tablettákat sem szedte tartósan. Ronald D. Laing, híres skót pszichiáter vallotta, hogy egy skizofrén embernek csak akkor lehet igazán segíteni, ha előítéletektől mentesen hajlandók vagyunk belépni az általa teremtett világba – e nélkül valóban értelmetlen zagyvaságnak, „inkoherens gondolkodásnak” hathat, amit hallunk. Ha azonban elég bátrak vagyunk, minden pszichózis mélyén meglelhetjük a kódtörőt.

Barnabást – a szükségleteihez igazított szakszerű segítség híján – már fiatal felnőttként gondnokság alá kellett helyezni, a feladatot pedig, mivel eddigre magára maradt, nem egy családtagja vagy barátja látta el, hanem egy hivatásos gondnok. Hiába járt néhány évig egyetemre, sőt egy ideig dolgozott a BKV-nál is, alig volt 33

éves, amikor – fizikai ereje teljében – a végleges elhelyezést jelentő, krónikus betegeket ellátó szociális otthonba került. Kezelése Szentgotthárdon természetesen nem az én kompetenciám volt, nyilvánvalóan nem is törekedtem erre. A beszélgetéseink után egyik kollégám-barátom, a művészetterapeutaként dolgozó Andrea vállalta ezt, mivel Barnabás előszeretettel kommunikált képekkel. Idővel aktívabb lett az intézetben, barátokat szerzett, dolgozni kezdett, néhány alkotását engedte kiállítani, azaz visszatért – ha csak fél lábbal is – a mi világunkba.

Az egyik grafitrajzát ajándékba adta nekem, amikor eljöttem az intézetből. A képen kicsi fekete alak áll egy hatalmas, égbe vesző, kétszárnyú, súlyos tölgyfaajtó előtt, ami zárva van. Ez a kedvencem az alkotásai közül. Számomra az újtól, a mástól, az ismeretlentől való félelemről és szorongásról szól.

De közelebről is megnézve ezt az óriási ajtót – nocsak, van rajta egy aprócska kilincs.

folytatjuk

Az Otthon lakóinak nevét a szerző megváltoztatta.

1. Hollós István (1990 [1927]): *Búcsúm a Sárga Háztól*, 51. old., Budapest: Cserépfalvi Kiadó. ↑
2. Goffman, Erving (1961): *Asylum – Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Penguin. ↑

kép | shutterstock.com